

Wprowadzenie

Zgodnie z trafnym określeniem Georges'a Canguilhema, Gaston Bachelard był zarazem „l'homme du poème” i „l'homme du théorème”; człowiekiem poematu i człowiekiem teorematu¹. Można dyskutować o relacji między dwoma wątkami Bachelardowskiej myśli, stawiając na przykład pytanie, czy jego filozofia nauki i filozofia wyobraźni poetyckiej wzajemnie się uzupełniają, czy też może raczej są względem siebie równoległe i ustanawiają dwie odrębne filozofie. Badacze twórczości Bachelarda stawiali i wciąż stawiają pytanie o złożoność i jedność myśli, notabene dochodząc w swych analizach do odmiennych wniosków².

---

¹ Por. G. CANGUILHEM: *Préface*. W: Gaston Bachelard. *L'homme du poème et du théorème. Colloque du centenaire*. Dijon 1984, s. I–II. O dwutorowości zainteresowań filozofa następująco pisze Damian Leszczyński: „z równą swobodą rozprawia o teorii względności, mechanice kwantowej, pomysłach Diraca i Louisa de Broglie, jak o surrealizmie Bretona, bestiariuszu Lautréamonta i utworach Novalisa”. D. LESZCZYŃSKI: *Gaston Bachelard*. W: D. LESZCZYŃSKI, K. SZLACHCIC: *Wprowadzenie do francuskiej filozofii nauki. Od Comte'a do Foucaulta*. Wrocław 2003, s. 175.

² Ilona Błocian, opowiadająca się za tezą, zgodnie z którą filozofia nauki i filozofia wyobraźni Bachelarda są jedynie pozornie pęknięte, następująco systematyzuje te rozważania: „Można wyróżnić trzy stanowiska odnoszące się do tych dwóch pól zainteresowań: 1) filozofia Bachelarda jest niejako »pęknięta« na dwie niewiele ze sobą mające wspólnego części – jedną poświęconą nauce, a drugą wyobraźni, szczególnie wyobraźni poetyckiej; 2) filozofia Bachelarda składa się z dwóch komplementarnych wobec siebie części (Leszczyński 2002); 3) dzieło Bachelarda przenika głęboka jedność (Margolin 1974; Wunenburger 2011). Badanie kształtowania się umysłu naukowego niejako »musiało« zakończyć się projektem dotarcia do tego, co leży poza wiedzą obiektywną (Leszczyński 2009)”. I. BŁOCIAN: *Obrazy matrycowe, obrazy mityczne w filozoficzno-antropologicznym ujęciu Junga, Bachelarda, Duranda oraz Wunenburgera*. W: *Czy obrazy rządzą ludźmi?*. Red. A. KAMPKA, A. KIRYJOW, K. SOBCZAK. Warszawa

Niezależnie od tego, po której stronie sporu o jedność/dwoistość tej filozofii opowiemy się jako czytelnicy Bachelarda, musimy uznać istotny wpływ, jaki wywarł on w każdym z badanych przez siebie obszarów. Jako filozof nauki teoriom opartym na założeniu ciągłości poznawczej przeciwstawił dyskontynuacyjną teorię poznania, wraz z charakterystycznym dla niej pojęciem przeszkody epistemologicznej oraz wskazaniem na zerwanie i negację jako podstawowe kategorie determinujące aktywność rozumu. Jego tezy teoriopoznawcze znacząco wpłynęły między innymi na tak dalece różniących się filozofów, jak Georges Canguilhem, Michel Foucault czy Louis Althusser.

W swej filozofii wyobraźni wypracował natomiast teorię wyobrażenia i obrazu zakorzenioną w antropologii inspirowanej psychologią analityczną Carla Gustava Junga, psychoanalizą Sigmunda Freuda i fenomenologią. Jego cykl psychoanalizy żywiołów, rozważania nad poetyką przestrzeni oraz marzenia i pozostałe prace spod znaku filozofii wyobraźni stały się istotnym punktem odniesienia dla wielu badaczy, także tych, których zainteresowania wykraczają poza filozofię. Wielkim uczniem i następcą Bachelarda był Gilbert Durand, twórca projektu archetypologii ogólnej: swoistej mapy antropologicznych struktur wyobraźni i antropologicznych przepływów (*les trajets anthropologiques*) zachodzących między porządkiem indywidualnym (subiektywnym) i tym, co uniwersalne (obiektywne), stale dokonujących się w obszarze uniwersum symbolicznego i określających jego dynamizm. Celem Durandowskiej antropologii wyobraźni symbolicznej jest wpisanie w owe struktury całości wyobrażeń składających się na życie kultury. Prace Duranda, a także jego współpracowników i kontynuatorów jego badań, wśród których można wymienić Jeana-Jacques'a Wunenburgera, Philippe'a Waltera czy Michela Maffesolego dowodzą, że filozofia Bachelarda pozostaje dla interdyscyplinarnych badań nad wyobraźnią symboliczną ważnym punktem wyjścia³.

Zapoczątkowane przez Bachelardowską filozofię wyobraźni i kontynuowane przez Duranda studia nad symboliką i obrazowością zyskały swe umocowanie instytucjonalne. W 1966 roku, na Uniwersytecie Stendhala w Grenoble, Gilbert Durand, Paul Deschamps i Léon Cellier utworzyli Centre de Recherche sur l'Imaginaire (CRI). Odwołując się do filozofii wyobraźni Bachelarda, badań mito- i religioznawczych Mircei Eliadego oraz wyników prac Duranda, CRI

2017, s. 143. W niniejszym tomie kwestia jedności/dwoistości filozofii Bachelarda pojawia się w artykułach Kamili Morawskiej oraz François Dagogneta.

³ Szerzej na temat instytucji oraz badaczy kontynuujących badania zapoczątkowane przez Gilberta Duranda, por. M. KARWOWSKA: *Antropologia wyobraźni twórczej w badaniach literackich. Świat wyobrażony Brunona Schulza*. Łódź 2015, s. 55–81.

prowadziło⁴ interdyscyplinarne studia, za swój cel badawczy uznając „skupienie różnych dziedzin nauki o człowieku i kulturze wokół badań poświęconych obrazom, symbolom oraz wyobrażeniom społecznym”⁵. W kolejnych latach, zarówno we Francji, jak i poza jej granicami, powstały kolejne, współpracujące z CRI centra studiów nad wyobraźnią⁶, a w 2012 roku komitet utworzony przez Corina Brage, Philippe’a Waltera i Jeana-Jacques’a Wunenburgera zainicjował w kluzańskim Uniwersytecie Babeş-Bolyai działalność Centre de Recherches Internationales sur l’Imaginaire (CRI2i). CRI2i kładzie nacisk na umiędzynarodowienie studiów nad wyobraźnią symboliczną, realizowane we współpracy z kilkudziesięcioma ośrodkami z całego świata⁷. Do sieci badawczej CRI2i należy między innymi utworzone w 2017 roku we Wrocławiu Towarzystwo Bachelardowskie „Mythopoeia”, któremu przewodniczy Ilona Błocian.

Niezależnie od rozwoju interdyscyplinarnych studiów nad wyobraźnią, sama filozofia Bachelarda nieustająco budzi żywe zainteresowanie. Działaniami na rzecz poszerzania kręgu oddziaływania jego twórczości w wymiarze instytucjonalnym zajmuje się Association Internationale Gaston Bachelard (AIGB), towarzystwo naukowe skupiające naukowców z całego świata oraz inne osoby zainteresowane dziełem Bachelarda. AIGB zostało założone w Bar-sur-Aube⁸ w 1984 roku, czyli w setną rocznicę urodzin filozofa, pod nazwą Association des Amis de Gaston Bachelard. Obecnie funkcję prezydenta AIGB pełni Jean-Jacques Wunenburger, natomiast wiceprezydentem towarzystwa jest Jean Libis. Wśród licznych aktywności AIGB można wskazać organizację konferencji i wykładów oraz cyklicznego konkursu na pracę magisterską i doktorską poświęconą filozofii Bachelarda, informowanie o nowych inicjatywach i wydarzeniach, udostępnianie archiwaliów oraz opracowań naukowych, a także publikację rocznika zawierającego zarówno dokumenty (na przykład listy i wspomnienia), jak i artykuły naukowe⁹.

---

⁴ Obecnie CRI, wraz z Laboratoire de Sociologie de Grenoble Émotion, Médiation, Culture, Connaissance, współtworzy nową strukturę: centrum badawcze „Imaginaire et Socio-Anthropologie” (ISA), którego badacze kontynuują interdyscyplinarne badania nad wyobrażeniem. <http://litt-arts.univ-grenoble-alpes.fr/fr/composantes-scientifiques/isa/isa-imaginaire-et-socio-anthropologie-62809.kjsp> (dostęp: 28.10.2020).

⁵ <http://cri.univ-grenoble-alpes.fr/fr/presentation/presentation-centre-de-recherche-sur-l-imaginaire-81934.kjsp?RH=U3CRI> (dostęp: 28.10.2020). Jeżeli nie zaznaczono inaczej, tłumaczenie własne autorki artykułu.

⁶ Por. <http://cri.univ-grenoble-alpes.fr/fr/presentation/parteneriats-et-collaborations/> (dostęp: 28.10.2020).

⁷ Por. <https://www.ufrgs.br/cri2i/adherents/> (dostęp: 28.10.2020).

⁸ Rodzinna miejscowość Bachelarda.

⁹ Por. <https://gastonbachelard.org/>. Spisy treści ukazującego się od 1999 roku rocznika „Bulletin Gaston Bachelard” są dostępne na podstronie: <https://gastonbachelard.org/bulletin/> (dostęp: 28.10.2020).

Warto również wspomnieć o współpracującym z AIGB Centre Bachelard de Recherche sur l'Imaginaire et la Rationalité, utworzonym w 1997 roku na Uniwersytecie Burgundzkim w Dijon. Centre Bachelard przeprowadza wiele inicjatyw, spośród których chciałabym wyróżnić wydawane od 1998 roku czasopismo „Cahiers Gaston Bachelard”. Dotychczas ukazało się szesnaście tomów, w większości tematycznych, między innymi: *Bachelard et les arts* (2002), *Bachelard et l'écriture* (2003), *Bachelard et la psychanalyse* (2004), *Bachelard et la physique* (2005), *Bachelard et la phénoménologie* (2006), *Bachelard et la pensée allemande* (2010), *Sciences, imaginaire, représentation: le bachelardisme aujourd'hui* (2012), *Bachelard et Canguilhem* (2016)¹⁰. Zamierzeniem serii „Cahiers Gaston Bachelard” jest możliwie najszerze ujęcie filozofii Bachelarda z uwzględnieniem kontekstów, w które wpisuje się zarówno jego filozofia wyobraźni, jak i prowadzone przezeń studia nad poznaniem naukowym. Dodajmy, że w „Cahiers Gaston Bachelard” publikują badacze z całego świata, wykazując tym samym tak uniwersalność problematyki podejmowanej przez Bachelarda, jak i jej aktualność i żywotność.

Również najnowsze inicjatywy podjęte w środowisku badaczy bachelardowskiej myśli są imponujące i niezwykle cenne. Pierwszą z nich jest opracowanie krytycznej edycji dzieł Bachelarda, które od 2020 roku będą ukazywały się w wydawnictwie Presses Universitaires de France¹¹. Druga inicjatywa to publikacja półrocznika o trójjęzycznej nazwie „Bachelard Studies/Études Bachelardiennes/Studi Bachelardiani”. Począwszy od 2020 roku, działając pod patronatem wydawnictwa Mimesis, międzynarodowy zespół redakcyjny wydaje i udostępnia w formule open access¹² numery tematyczne. Problematykę pierwszego numeru, redagowanego przez Jeana-Philippe'a Pierrona, profesora na Université Lyon 3 Jean Moulin, określa pytanie, czy Bachelarda można uznać za myśliciela ekologicznego.

Celem książki, którą Czytelnik trzyma w ręku, jest zaprezentowanie wyboru studiów nad filozofią Bachelarda opublikowanych przez badaczy z różnych krajów w ramach żywo rozwijającego się bachelardowskiego i postbachelardowskiego nurtu refleksji oraz wpisanie w ten nurt artykułów polskich badaczy twórczości Bachelarda. Choć w żadnym razie nie można powiedzieć, że Bachelard pozostaje w Polsce nieznany (obecność tekstów Bachelarda w Polsce oraz wielokierunkowość polskiej recepcji jego filozofii

---

¹⁰ Spisy treści poszczególnych tomów „Cahiers Gaston Bachelard” są dostępne pod następującym adresem: http://tristan.u-bourgogne.fr/CGC/publications/Centre_Bachelard/recherches_bachelardiennes.html (dostęp: 28.10.2020).

¹¹ W 2020 ukazały się dwie rozprawy: G. BACHELARD: *Le nouvel esprit scientifique*. Oprac. V. BONTEMPS. Paris 2020 oraz G. BACHELARD: *La poétique de l'espace*. Oprac. G. HIERONIMUS. Paris 2020.

¹² Por. <https://www.mimesisjournals.com/ojs/index.php/bachelardstudies/index> (dostęp: 09.11.2019).

dokumentuje zamykającą książkę bibliografia), to wciąż wiele ważnych prac – tak autorstwa samego Bachelarda, jak i innych badaczy bądź komentujących jego filozofię, bądź ją kontynuujących – jest znane jedynie specjalistom. Książka *Gaston Bachelard. Konteksty i interpretacje* ma wypełnić tę lukę, akcentując jednocześnie obecność polskich badań nad bachelardyzmem.

Książkę podzielono na dwie części. Pierwszą, zatytułowaną *Konteksty*, otwiera wspomnienie Bachelarda o Léonie Brunschvicgu – neokrytycyście, badaczu zjawisk kultury w ich dziejowym rozwoju – pod którego kierunkiem Bachelard napisał rozprawę doktorską. Przede wszystkim jest to wspomnienie o humaniście, który wybrał życie inteligencji jako swe przeznaczenie. Można zresztą powiedzieć, że tak zarysowana postawa duchowa była wspólna obydwu myślicielom. Łączyła ich także filozoficzna refleksja nad dziejami nauki, którą uprawiali w czasach przełomowych teorii wprowadzających nową myśl zarówno do nauki, jak i do filozofii. Ten kontekst oraz kierunki francuskiej recepcji nowych teorii naukowych omawia Teresa Castelhão-Lawless w artykule *Gaston Bachelard a francuskie środowisko naukowe i intelektualne*. Z kolei Kamila Morawska (*Myśl Gastona Bachelarda: interpretacje francuskiej krytyki i próba antropologicznej syntezy*), rozważa filozofię Bachelardowską w jej wymiarze antropologicznym, skupiając się między innymi na problemie jedności/dualności filozofii Bachelarda jako przekładającym się na problem jedności/dualności człowieka. Autorka analizuje także wybrane interpretacje Bachelardowskiej myśli, między innymi Dominique’a Lecourta, Andrégo Parinauda, François Dagogneta.

W artykułach Ilony Błocian i Jeana-Jacques’a Wunenburgera filozofia wyobraźni Bachelarda została zestawiona z antropologią Gilberta Duranda. I. Błocian (*Gilberta Duranda czytanie Bachelarda. Antropologiczne struktury wyobraźni*) analizuje Durandowską archetypologię strukturyzującą całość świata wyobrażeń jako twórczą kontynuację Bachelardowskiej filozofii wyobraźni. Z kolei J.J. Wunenburger (*Jung a francuska szkoła wyobrażenia: Gaston Bachelard i Gilbert Durand*) odnosi te dwie próby odczytania symbolicznego uniwersum do psychoanalizy Carla Gustava Junga, do której zarówno Bachelard, jak i Durand *explicitie* się odwoływali. Wątek jungowski pojawia się także w artykule „*Animus*” i „*anima*” w pismach Gastona Bachelarda i Mircei Eliadego Ionela Bușe, którego autor interpretuje i porównuje dwa odczytania Jungowskich archetypów dwupłciowości. Pierwszą część książki zamyka autoreferat rozprawy doktorskiej Jeana Libisa (*Bachelard i melancholia. Cień Schopenhauera w filozofii Gastona Bachelarda*), śledzącego mroczne ślady melancholii w twórczości Bachelarda, którą zwykle się postrzegać przede wszystkim w świetle jej pozytywnego, optymistycznego wydźwięku. Jak wykazuje Jean Libis, podążający za Bachelardowskimi odwołaniami do Schopenhauera, wnikliwemu czytelnikowi dzieł filozofa ukazać się jednak także ich cienie.

Drugą część książki zatytułowaną *Interpretacje* otwiera artykuł François Dagogneta *Problem jedności*, którego autor podejmuje próbę odpowiedzi na pytanie, czy w odniesieniu do myśli Bachelarda powinno się mówić o jednej, spójnej filozofii, czy też raczej o jej dwóch rozłącznych wątkach – naukowym i poetyckim. Tak odróżnione wątki przenikają się w kolejnym tekście (*Bachelard i pojęcie metafizyki konkretnej*), w którym Maryvonne Perrot bada relację konkretności i abstrakcji, odnajdując „metafizykę konkretności” zarówno w Bachelardowskiej refleksji filozoficzno-naukowej, jak i w jego filozofii wyobraźni.

Wśród *Interpretacji* zamieszczono również analizy Stéphane’a Partiota poświęcone Bachelardowskiemu ujęciu czasu (*Pojęcie czasu u Gastona Bachelarda*) oraz artykuł Henryka Chudaka *O nieco zapomnianej książce Bachelarda*, którego autor rozważa wybrane wątki *La terre et les rêveries du repos*, ostatniej części cyklu psychoanalizy żywiołów. Tę część książki zamykają dwa artykuły: Marty Ples-Bęben (*Wertykalność marzenia*), odnoszącej istotną dla Bachelardowskiej filozofii wyobraźni kategorię wertykalności do czasu, przestrzeni i ruchu marzenia, oraz Antona Vydry (*O wierze pewnego racjonalisty. Bachelard i jego „ateizm”*). A. Vydra podejmuje próbę potwierdzenia lub odrzucenia wiary Bachelarda na podstawie jego tekstów. Można powiedzieć, że stosuje wobec Bachelarda jego własną, psychoanalityczną metodę lektury. W ostatniej części książki zamieszczono bibliografię, odsyłającą do przekładów prac Bachelarda na język polski oraz do polskojęzycznych analiz poświęconych jego filozofii.

Zamierzeniem niniejszego tomu jest zestawienie artykułów potwierdzających zarówno wieloaspektowość filozofii Gastona Bachelarda, jak i jej aktualność. Wielość nowych odczytań Bachelardowskiej myśli, ukazujących się tak w Polsce, jak i za granicą potwierdza, że zarówno filozofia nauki, wraz z wprowadzonymi przez Bachelarda pojęciami nowego umysłu naukowego, nowej racjonalności czy przeszkód epistemologicznych, jak i filozofia wyobraźni poszukująca metody adekwatnie uchwytyjacej istotę marzenia i obrazu, są wciąż aktualnym punktem odniesienia dla filozoficznych badań¹³.

¹³ Oto niektóre spośród najnowszych publikacji książkowych poświęconych filozofii Bachelarda: F. PALOMBI: *Elogio dell'astrazione. Gaston Bachelard e la filosofia della matematica*. Milano 2017; *Adventures in Phenomenology. Gaston Bachelard*. Red. E. RIZO-PATRON, E.S. CASEY, J.M. WIRTH. New York 2017; *Bachelard et l'avenir de la culture. Du surrationalisme à la raison créative*. Red. De V. BONTEMPS. Paris 2018; *Il Senso della Tecnica. Saggi su Bachelard*. Red. P. DONATIello, F. GALOFARO, G. IENNA. Bologna 2018; C. ALUNNI: *Spectres de Bachelard. Gaston Bachelard et l'École surrationaliste*. Paris 2018; R. BOCCALI: *Collezioni Figurati. La dialettica delle immagini in Gaston Bachelard*. Milano 2018; „Cahiers Gaston Bachelard” (*L'interprétation des images. Hommage à Maryvonne Perrot*) 2018, no. 15, „Bulletin Gaston Bachelard” (*Gaston Bachelard et la critique littéraire*) 2018, no. 20; I. BŁOCIAN, K. MORAWSKA, M. PLES-BĘBEN: *Gaston Bachelard i filozofie obrazu. Psychologiczne i społeczno-polityczne aspekty obrazowości*. Wrocław 2018;

Z całą pewnością książka nie wyczerpuje ani kontekstów, w które wpisuje się twórczość Bachelarda, ani problemów związanych z jego myślą. Niezależnie jednak od tematów, które zostały pominięte – można tu wymienić na przykład relację filozofii Bachelarda do fenomenologii, jego stosunek do kartezjanizmu czy wielokierunkową recepcję jego filozofii nauki – żywię nadzieję, że zainteresuje ona polskiego czytelnika i wzbogaci rodzime dyskusje poświęcone kwestiom, które Bachelard bądź wprowadził do filozofii, bądź istotnie rozwinął.

A. ALISON: *Epistémologie et esthétique de l'espace chez Gaston Bachelard*. Milano–Paris 2019, J.M. WAVELET: *Gaston Bachelard, l'inattendu. Les chemins d'une volonté*. Paris 2019, É. THOUVENEL: *Gaston Bachelard et le problème cinema*. Milano–Paris 2020.

Marta Ples-Bęben
Uniwersytet Śląski w Katowicach
 <https://orcid.org/0000-0003-4281-9957>